

Критике и прикази Reviews Comptes rendus

Иван Ковачевић, *Мит и уметност*, Етнолошка библиотека, књ. 18. Београд, 2006. 136 стр.

На први поглед, веома је тешко одредити ком домену антрополошких истраживања припада монографија *Мит и уметност* др Ивана Ковачевића. Наиме, поставља се питање хоћемо ли о њој говорити као о егземплярној студији применене антропологије, студији из домена методологије етнологије и антропологије, антропологије мита, историје дисциплине, народне религије, али и о појединим деловима ове студије уцбеничког карактера?

Међутим, свако ко буде у прилици да прочита књигу *Мит и уметност*, схватиће да је у њој обухваћено све претходно поменуто. Но, да кренемо од почетка. Студија *Мит и уметност* настала је као резултат сарадње др Ивана Ковачевића и уметничке групе *БАЗААРТ*, која је кроз пројекат *Мит као судбина*, окупила осам партнерских уметничких група са простора бивше Југославије. Пројекат *Мит као судбина*, представља оглед из области методологије стварања позоришног дела, који уметничкој синтези у форми савременог театра претпоставља фазу научне анализе митског материјала. Пројекат полази од

идеје да се појединци и групе, када се нађу у различитим кризним ситуацијама, воде узорима које проналазе у својим националним митовима, који, опет, чине битан део националног идентитета и одлучујуће утичу на њихово понашање. У том смислу, превођењем митских материјала у форму научних чињеница, теорија и закључака, речју – њиховом деконструкцијом, долази се до разумевања структуре и деловања митских матрица, што даље омогућава разоткривање продуковања и промовисања модерних митова и образаца по којима се и данас управљају националне групе. Читава идеја пројекта почива на ставу да је уметност обавезна на истину. Деконструкцијом националних митова, пројекат доприноси еманципованијем приступу националном идентитету и представља покушај превазилажења политике изолационизма, ксенофобије и расизма. Научна анализа артографског и етнографског материјала, која има примат у читавом пројекту, треба да пружи оквир за формирање истините поетике, и њене даље уметничке разраде, на компетентан и утемељен начин. Једна од фаза пројекта подразумевала је одабир материјала који ће ући у даљу разраду, а коначну селекцију митских артефаката, предложених од стране самих учесника пројекта, извршио је др Иван Ковачевић.

У књизи *Мит и уметност*, ослањајући се на основна начела структуралне

анализе мита Клода Леви-Строса и семиолошке деконструкције мита Ролана Барта, Ковачевић разматра предложене митске материјале и даје оцене њихове вредности за даљу уметничку елаборацију. Инвентивношћу и оригиналним тумачењем, посебну пажњу привлаче анализе три тематске целине, од којих неке први пут долазе у фокус антрополошких истраживања, док се другима приступило из потпуно новог угла посматрања. Те целине су: улога мајке и материнства у традиционалној култури, веровање у змаја као кишодавца и легенде о градозидању у песми "Зидање Скадра" и легендама о Проклетој Јерини. Како Ковачевић закључује – све три говоре о полној подели улога и моћи у патријархалном поретку српске традицијске културе.

При разматрању прве целине – улога мајке и материнства у традиционалној култури, Ковачевић започиње митоанализу од групе коју чине религијска песма "Везак везла Дјева Марија", народна успаванка "Спавај чедо родила те мајка" и бајалице која говори о мајчинској заштити новорођеног или малог детета. За све три форме заједничко је материнство, односно – биолошка улога жене. Поред прокреативне улоге, овде се говори и о социјалној улози жене – мајке у патријархалном друштву, што је општи модел друштва у Србији у XIX и почетком XX века. Како примећује Ковачевић, у сва три артефакта присутан је снажан емотивни набој према породу, појачан чињеницом да је социјализаторска улога мајке у патријархалној заједници ограничена. Мушка деца рано излазе из социјализаторске надлежности мајке, док

женска деца остају у том положају дуже. Међутим, емоције према мушком детету су израженије, јер оно остаје у кући, у близини мајке, док женско дете – иако у свом развоју дуже везано за мајку, чином удаје у потпуности напушта породицу. Емотивни набој се јавља у својој позитивној форми – произилазећи из чина биолошког и социјалног стварања, али и у негативној форми која је условљена чином сепарације. Дакле, улога жене је примарно биолошка и парцијално социјализаторска – са неминовним емотивним оштећењима.

У разматрању материјала везаног за веровања у змаја као кишодавца, Ковачевић најпре детектује две различите концептуализације бића које имају улоге везане за регулисање атмосферских појава у две различите варијанте патријархалне заједнице – екстремној патријархалној зони динарске области и ублаженијој варијанти која карактерише централну и источну Србију. У првој, временске прилике регулише човек, којем се приписују одређене натприродне способности – најчешће познат под именом здухаћ, док је у другој варијанти ова улога додељена митском бићу – змају. Анализирајући широко распрострањено веровање да је змај изузетно наклоњен женском полу, да је страстан љубавник, те да услед својих авантура може да заборава на своје дужности у вези са регулисањем атмосферских појава, Ковачевић закључује да се у његовој основи налази женска борба за стицање одређеног нивоа моћи у друштву. Ступањем у везу са змајем, жене долазе у позицију "манипулатора са важним и пожељним митским бићем".

У екстремној патријархалној зони, међутим, чак и овакав друштвени утицај жена, преко змаја, није могућ – пошто улогу регулатора атмосферских појава има мушкарац, здухаћ. У зони блажег

патријархалног поретка, кроз приче о контактима жена са змајем, оне могу постати моћни религијски функционери у заједници, пошто управљају митским бићем чија је улога од великог значаја за заједницу. Но, пошто се и овде ради о патријархалном уређењу, како се ствари у вези са социјалним улогама не би отргле контроли, и овде мушки део популације преузима ствари у своје руке када змај престане да обавља своје дужности, и то, најчешће, на два начина: или ће буком отерати неодговорног змаја из села, или ће окупати жену за коју се сматра да сноси одговорност за неактивност змаја. Таквим чином ће јој одузети моћ управљања овим митским бићем и тако важном појавом као што су атмосферске непогоде, и ускратити јој "могућност да се са мушким делом заједнице такмичи у социјалној моћи".

Приликом тумачења митологије градозидања, Ковачевић на почетку експлицира контекст у којем је могло да дође до мистификације технолошког подухвата зидања већих грађевина, закључујући да су "културна деградација као и померање становништва, условили да између Срба који су живели у земунцима, а чија је усмена поезија путем записа из XIX века стигла до данашњих дана, и Срба градозидатеља из средњег века, постоји непремостив јаз". Тумачење песме "Зидање Скадра" и легенде о Проклетој Јерини, Ковачевић наставља конструкцијом хипотетичког модела мушког и женског читања поменутих садржаја. У том смислу, мушко читање легенде о Скадру доживљава женску жртву (уз омогућавање довршавања репродуктивне, биолошке функци-

је, коју млада Гојковица обавља зазидања) као чин који ће "најмање реметити социјално функционисање са становишта мушког принципа". Женско читање исте легенде подразумева осећање нижег друштвеног значаја, имајући у виду да се ради о насилном жртвовању жене, којој се, при том, одузима и улога мајке и то у име неких других – мушких вредности. Мушко читање легенде о Јерини представља протест против редистрибуције социјалне моћи, која се доживљава као нешто недозвољиво и представља "ноћну мору" мушког дела популације. Међутим, иако изазива страх, овакво читање легенде о Јерини даје и "оправдање за постојећу дистрибуцију друштвене моћи и поделу рада". Женско читање легенде о Јерини, закључује Ковачевић, доживљава се као освета за насилно жртвовање жене у легенди о Скадру, или "као имагинарна компензација за реални социјални положај у подели рада и дистрибуцији моћи".

Ефектна деконструкција предложених митолошких материјала није, међутим, једина вредност коју нам доноси дело *Мит и уметност*. Практично из "другог плана" читаоцу се нуде садржаји од значаја, пре свега, за поимање стања у српској етнологији/антропологији, а потом и за ангажовање у њиховим оквирима. Читава књига представља, заправо, ризницу бројних деконструкција сасвим друге врсте – што оних унутардисциплинарних, које се тичу, на пример, деконструкције мита о преданом етнографу, сакупљачу грађе која је пред нестајањем и о успесима очувања богатог "изворног" етнографског и фолклорног материјала, преко деконструкције употребе политике (политичких митова) и идеологије, представа о пореклу и развијености националне културе, до деконструкције квази-научних метода и квази-науке (појава пантеонизма, на пример).

Уводна поглавља књиге доносе развијену теорију мита и ритуала, указујући на њихове могуће функције али и промене и супституције. У наставку је понуђен прави водич кроз семио-структуралну анализу мита, у којој је методологија, корак по корак – у маниру уџбеника, представљена на веома пријемчив и инспиративан начин, те може постати јасна и употребљива многима који никада нису имали додира са класицима разматране проблематике.

Сасвим је очигледно, дакле, да пред собом имамо пионирско дело ангажовања антрополошке анализе у сврхе обезбеђивања научног позиционирања артефаката за уметничку драматизацију и елаборацију. Овиме, иначе интересантан и често дискутован, однос антропологије и уметности добија сасвим нову димензију. Креативност и луцидност, коју мора имати свака иоле вредна антрополошка анализа, веома је блиска уметничким формама. Но, начин на који је Иван Ковачевић усполио научни метод у сплету антропологије и уметности, веома експлицитно поставља сваку на своје место.

Данијел Синани

Бојан Жикић, *Антропологија AIDS-а*, Етнолошка библиотека, књ. 19. Београд, 2006. 265 стр.

Монографија *Антропологија AIDS-а – ризично понашање интравенских корисника дроге*, др Бојана Жикића, припада широком домену антрополошког проучавања људске телесности, где је нагласак стављен на здравствене, посебно епидемиолошке услове третмана људског

физичког тела одређеним опојним супстанцама, тачније на здравствене и социокултурне последице таквог третмана, а све то у светлу могућности стварања епидемиолошке и друштвене основе за ширење AIDS-а. Предмет ауторових истраживања представља интравенско коришћење дроге, као посебан вид негативног здравственог и социокултурног третмана људског тела, које се појављује као доминантан фактор ризика када су у питању крвно преносиве болести.

У овој књизи приказани су резултати квалитативног антрополошког истраживања које је обављено током 2005. године међу интравенским корисницима дроге у Београду. Та популација изабрана је за ову студију-примера пошто представља друштвену групу чији су припадници посебно вулнерабилни на поменуте врсте болести и који, самим тим, могу да се окарактеришу као друштвена и културна подлога евентуалном избијању епидемије AIDS-а у нашој средини.

Користећи теоријске концепте ризичног понашања и ризичног окружења, аутор је указао на све битне елементе праксе интравенског коришћења дроге који могу потенцијално да допринесу ширењу AIDS-а, али и на то – на који начин се дата сазнања могу употребити управо у циљу превенције таквог развоја догађаја. Поред уводног теоријско-методолошког дела, аутор је представио организацију истраживања у смислу методологије научног обавештавања и научног објашњења, те у статистичком, структурном и инфраструктурном смислу. Изложио је материјал и анализирао га тако што је, заправо, апострофирао све оно од чега се састоји именовано ризично понашање припадника дате популације у контексту интравенског коришћења дроге. Тако је разматрао употребу игала и шприцева, перцепцију контролисања ризика и потребу за тим од стране самих интравен-